

ПРАВО ГОСПОДАРСЬКОГО ВІДАННЯ ТА ПРАВО ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У вітчизняній юриспруденції до числа речових прав, крім права власності і прав на чужі речі, відносять право господарського відання та право оперативного управління.

При цьому зазначається, що, коли право власності і права на чужі речі є самостійними (первинними) речовими правами, право повного господарського ведення і право оперативного управління є речовими правами вторинного (похідного) характеру. Вони не можуть існувати самостійно, окремо, самі по собі і служать засобом реалізації права власності [1, 387].

Не торкаючись тут питань виникнення та походження цих правових категорій, зазначу лише, що слушною здається оцінка їх коріння як такого, що пов'язане з існуванням потреби виокремлювати у ролі власного майна — майно, що належить на праві власності іншій особі, особливо за наявності необхідності забезпечити значну самостійність державних та інших залежних підприємств (суб'єктів господарювання) [2, 37, 50].

Таким чином, право господарського відання і право оперативного управління можуть розглядатися як юридичні форми здійснення права власності.

Це пов'язане з тим, що іноді здійснення права власності безпосередньо власником неможливе. У таких випадках у праві використовуються так звані речові права вторинного характеру. Вони не можуть існувати самостійно, окремо, самі по собі і служать засобом реалізації права власності.

Слід зазначити, що у Цивільному кодексі право господарського відання і право оперативного управління як види речових прав не тільки не регулюються, але й не згадуються взагалі. Натомість норми щодо них містяться у Господарському кодексі України, де їм присвячені ст. 136 та ст. 137.

Так, у ст. 136 ГК України право господарського відання визначається як речове право суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГК України та іншими законами [3, 368–369]. При цьому власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність суб'єкта.

У цивілістичній літературі пропонується дещо інші визначення цього поняття. Наприклад, право господарського відання визначається як право юридичної особи володіти, користуватися, розпоряджатися майном, яке надано йому власником для здійснення підприємницької діяльності.

Торкаючись питань генезису інституту права господарського відання, слід

згадати про деякі особливості його формування у пострадянські часи. Так, згідно зі ст. 37 Закону України від 2 лютого 1991 р. «Про власність» майно, що є державною власністю і закріплене за державним підприємством, належало йому на праві повного господарського відання, на основі якого підприємство володіло, користувалося і розпоряджалося вказаним майном, здійснюючи відносно нього будь-які дії, що не суперечать закону та цілям діяльності підприємства. До права повного господарського відання застосовувалися правила про право власності, якщо інше не встановлене законодавчими актами України.

Таким чином, як згадувалося вище, поява цієї правової категорії була зумовлена необхідністю розмежування права власності держави і права державного підприємства щодо виділеного йому майна в умовах істотного зростання самостійності таких підприємств.

Законом «Про власність» право повного господарського відання було передбачено лише відносно державної власності.

Однак на практиці виникла проблема визначення правового режиму майна, наданого засновником, наприклад, при створенні приватного унітарного підприємства (особливо враховуючи те, що за ЦК підприємство не є юридичною особою) тощо.

Оскільки майно не передавалося у власність такого підприємства, а лише надавалося йому для здійснення статутної діяльності, то з цього природно випливає висновок, що зазначене майно має належати приватному підприємству, тощо, яке не є власником майна, на праві господарського відання (за тодішньою термінологією «на праві повного господарського відання»).

При порівнянні права господарського відання з правом власності звертає на себе увагу ідентичність їх змісту: як в одному, так і в іншому випадку суб'єкт відповідного права має правоможності володіння, користування і розпорядження майном. Крім цього, щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власника. Суб'єкт підприємництва, який здійснює свою діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також і від власника майна.

Проте між ними існують суттєві відмінності, які, передусім, полягають у характері зазначених прав.

Право власності є основним, самостійним правом, в той час як право господарського відання вторинне і залежить від права власності. Якщо право власності може існувати і без права господарського відання, то останнє неможливе без права власності.

Вторинним характером права господарського відання зумовлені і такі його обмеження, як те, що власник може контролювати використання майна шляхом аудиторських та інших перевірок, отримувати частку прибутку від використання цього майна, ухвалити рішення про ліквідацію або реорганізацію юридичної особи, в господарське ведення якої було надане майно тощо.

Правом оперативного управління у ст. 137 ГК України визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для

здійснення некомерційної господарської діяльності у межах, встановлених ГК та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

У літературі право оперативного управління іноді визначають як таке, що фінансується за рахунок власника, особливе речове право юридичної особи (організації), володіти, користуватися і розпоряджатися закріпленим за нею майном в межах, встановлених законодавчими актами, відповідно до цілей своєї діяльності, завдань власника і призначення майна [4, 329].

Однак таке визначення страждає низкою неточностей. Так, не зовсім ясно, що вкладається в поняття «фінансування речового права». Неточним є твердження стосовно того, що право оперативного управління одночасно охоплює всі три правоможності — володіння, користування, розпорядження. Зайвою здається вказівка на те, що межі здійснення права оперативного управління залежать від призначення майна і завдань, поставлених власником. Адже цілком очевидно, що власник якраз і ставить завдання використовувати майно відповідно до його призначення і для досягнення цілей, заради яких створена ним дана організація.

З цих міркувань більш важливим здається зосередити увагу на інших характерних ознаках права оперативного управління: наявності правоможностей, отриманих від власника, і визначенні ним меж використання майна. З урахуванням зазначених обставин можна запропонувати визначення поняття права оперативного управління як заснованого на праві власності іншої особи і наданого нею повноваження права володіння, а також обмеження права користування і розпорядження майном в цілях і межах, встановлених власником [5, 328].

Як і право господарського відання, право оперативного управління є похідним від права власності і більш обмеженим порівняно з ним.

Але, крім того, воно більш вузьке, ніж право господарського відання.

Якщо право господарського відання містить усі три правоможності — володіння, користування і розпорядження, то право оперативного управління звичайно охоплює одночасно лише дві правоможності — володіння і користування або володіння і розпорядження.

У будь-якому випадку особа, в оперативному управлінні якої знаходиться майно, не має права розпоряджатися цим майном на свій розсуд, а може це робити лише в межах, встановлених власником.

Відповідальність за своїми боргами особа, в чиєму оперативному управлінні знаходиться майно, несе лише в межах цього майна. В решті відповідальність субсидіарно несе власник такого майна. Порівняно з правом господарського відання, право оперативного управління, хоча і містить в собі правоможність щодо захисту законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності, однак проти власника суб'єкт права оперативного управління захисту не має.

Цільове призначення майна при праві оперативного управління може впливати як з об'єктивних характеристик майна, так і з вказівок власника. Власник, як зазначалося, має право втручатися у процес використання майна,

контролювати його. До того ж, відповідно до ч. 2 ст. 137 ГК України, власник має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишки майна, а також майно, що не використовується або використовується не за призначенням.

Власник може також змінити компетенцію суб'єкта права оперативного управління, що також позбавляє останнього незалежності від власника.

Право оперативного управління у радянському цивільному праві було закріплене раніше, ніж право господарського відання, і тривалий час було єдиним засобом здійснення права державної власності [6, 322].

Так, вперше цей термін запровадив О. В. Венедиктов, який запропонував визначати право оперативного управління, яким наділяються державні юридичні особи, як певні повноваження по володінню, користуванню і розпорядженню державним майном не своєю волею і не у власному інтересі, але владою, що надана державою і в інтересах держави [6, 591].

Пізніше категорія «оперативне управління» була сприйнята законодавством, зокрема Основами цивільного законодавства СРСР і союзних республік 1961 р.

Однак з прийняттям у 1988 р. Закону СРСР «Про власність», а пізніше — у 1991 р. — Закону України «Про власність» і появою права повного господарського відання майно на праві оперативного управління, як правило, закріплялося за установами (хоча в деяких випадках на таких засадах майно може належати також підприємствам та організаціям), тобто за суб'єктами, що здійснюють некомерційну діяльність. Такий режим встановлюється також для казенних підприємств, підприємств споживчої кооперації тощо.

Таким чином, фактично стався поділ права повного господарського відання та права оперативного управління також і за суб'єктним складом [2, 50].

ЦК України, як уже зазначалося, не передбачає ні права повного господарського відання, ні права оперативного управління.

Це можна пояснити тим, що їх планувалося замінити такими категоріями як «право власності юридичних осіб» (ст. 322 проекту ЦК 1996 р.) і «володіння» (гл. 30 проекту ЦК 1996 р.).

Розробники проекту ЦК прагнули уникнути використання понять «право оперативного управління» і «право повного господарського відання» шляхом визнання права власності на майно, закріплене державою, Автономною Республікою Крим і територіальною громадою, за створеними ними юридичними особами [7, 168].

Але в остаточному варіанті ЦК від 16 січня 2003 р., згідно зі ст. 329, юридична особа публічного права набуває права власності лише на те майно, що передане їй у власність. З іншого боку, новий Цивільний кодекс діятиме разом із Господарським кодексом України, в якому серед речових прав згадуються право господарського відання і право оперативного управління (ст. ст. 136, 137 ГК України). А майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і підлягатиме закріпленню за ним на праві господарського відання чи оперативного управління (ст. 73 ГК України).

Таким чином, питання про долю права господарського відання та права оперативного управління, як правових інститутів, залишаються невирішеними.

ми. Поки що вони продовжують існувати як категорії речового права України. Сутність їх, як здається, полягає в тому, що вони є вторинними (похідними) речовими права, призначеними забезпечувати реалізацію права власності.

Література

1. Харитонов Е. О., Сапіяхметова Н. А. Гражданское право Украины: Учебник. — Х.: Одиссей, 2004.
2. Петров Д. В. Право хозяйственного ведения и право оперативного управления. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002.
3. Господарський кодекс України: Наук.-практ. комент. / За ред. О. І. Харитонової. — Х.: Одиссей, 2006.
4. Гражданское право Украины / Под ред. А. А. Пушкіна, В. М. Самойленко. — Х., 1996. — Ч. 1.
5. Харитонов Е. О., Старцев А. В., Харитопова Е. И. Гражданское право Украины: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — Х.: Одиссей, 2007.
6. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность. — М.; Ленинград, 1948.
7. Кодифікація приватного (цивільного) права / За ред. А. С. Довгєрта. — К., 2000.

УДК 347.734(477+4):340.137

Т. А. Латковська

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Багатогранний та всебічний розвиток фінансово-правових відносин у рамках тієї або іншої держави, включаючи кредитно-банківські відносини як їх невід'ємну складову частину, об'єктивно вимагає чіткого універсального регулятора, яким виступає право. В результаті правової регламентації таких відносин будь-яка держава надає їм юридичного змісту. На сучасному етапі історичного розвитку людської цивілізації національна економіка кожної держави неминуче інтегрується у міжнародну систему господарських зв'язків, тим самим виходячи за національні рамки і тому неминуче зазнає впливу міжнародного фактору. Інтернаціоналізація економічних зв'язків об'єктивно обумовлює зародження, формування та розвиток інтеграційних процесів в усіх галузях діяльності. В цьому процесі все більшу роль відіграє право, яке комплексно опосередковує різні аспекти міжнародного життя.

Найважливішою складовою економічних відносин всередині будь-якої держави виступають банківські відносини, що опосередковують різні аспекти банківської діяльності. Перехід України до ринкових відносин вимагає приведення банківського законодавства у відповідність до потреб ринкової економіки. Ураховуючи інтеграційні процеси, пов'язані із здійсненням банківської діяльності, неможливість функціонування кредитно-фінансових установ у відриві від міжнародного грошово-кредитного ринку, національне банківське законодавство повинно створюватися на основі основних принципів, вироблених міжнародною банківською практикою, використовуючи досвід правового регулювання. Потреба в гармонізації банківського законодавства України та зарубіжних